

TAALBELEID
NEDERLANDS VOOR
ANDERSTALIGEN

Handleiding Basislijst Schooltaalwoorden vmbo

Simon Verhallen
Lies Alons (redactie)

©mei 2010, ITTA

Dit is een uitgave van:

ITTA - Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Anderstaligen
Universiteit van Amsterdam

Ontwikkeld in opdracht van de gemeente Amsterdam

Spuistraat 210
1012 VT Amsterdam
tel. 020 - 5253844
www.itta.uva.nl
itta-fgw@uva.nl

Ontwerp en opmaak: dSigned Schürfeld en Brandt, Zwanenburg
Druk: Drukkerij De Raat & De Vries, Amsterdam

Inhoud

Voorwoord	5
1. Veel aandacht voor de schooltaalwoordenschat in de onderbouw van het vmbo	6
2. De samenstelling van de Basislijst Schooltaalwoorden vmbo	8
3. Algemene vakwoorden & algemene schooltaalwoorden: didactische mogelijkheden	10
4. Woordenschatuitbreiding door veel te lezen in het vak!	16
Bronnen	21
Bijlage 1. Het project het vmbo leest	22
Bijlage 2. De Basislijst Schooltaalwoorden vmbo alfabetisch	24
Bijlage 3. De Basislijst Schooltaalwoorden vmbo per vak	29

Voorwoord

Succes bij het begrijpend lezen is erg afhankelijk van de woordkennis van de leerling. Leerlingen met een grote woordenschat kunnen beter begrijpend lezen. En leerlingen die veel lezen, leren veel nieuwe woorden erbij.

Schooltaalwoorden vormen een categorie woorden waaraan veel aandacht moet worden besteed. Zij komen namelijk vaak voor en zijn erg bepalend voor het juiste tekstbegrip.

Voor de onderbouw van het vmbo in het Amsterdamse project *het vmbo leest* (zie bijlage 1) is een *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* samengesteld. Het gaat om een selectie van 1600 woorden. De lijst is samengesteld uit eerder en elders ontwikkelde lijsten en uit eigen (ITTA-) lexicaal onderzoek. We hebben ook intensief gekeken naar de belangrijkste momenteel in gebruik zijnde schoolboeken. Deze schooltaalwoordenschat is opgedeeld naar de volgende vakken: biologie, wiskunde, natuurkunde, Nederlands, economie en mens & maatschappij.

De gekozen woorden komen in schoolboeken en andere teksten van de eerder genoemde vakken heel vaak voor. Maar ze zijn geen echte vakbegrippen en het zijn ook geen alledaagse, algemene Nederlandse woorden. Ze zitten er dus tussenin, bijvoorbeeld: bij natuurkunde zijn de termen *soortelijk gewicht* en *soortelijke massa* vakbegrippen, *afkoelen* en *leveren* zijn in de natuurkunde-context schooltaalwoorden, *aanwezig* en *veranderen* zijn algemeen Nederlandse woorden.

Leerlingen moeten die algemene schooltaalwoorden kennen (in ieder geval het allergrootste deel ervan) om met succes te kunnen lezen en naar uitleg te kunnen luisteren in de betreffende vaklessen. De meeste van de geselecteerde woorden zullen in het basisonderwijs aan de orde geweest zijn, maar het is erg de vraag of de vmbo-leerlingen de woorden voldoende beheersen. Wij stellen voor om aan deze woorden apart aandacht te besteden in de brugklas c.q. onderbouw vmbo, opdat alle leerlingen aan het einde van de brugklas de woorden goed beheersen en zelf gaan gebruiken.

Lies Alons en Simon Verhallen

1. Veel aandacht voor de schooltaalwoordenschat in de onderbouw van het vmbo

Er is op voorhand geen reden om meewarig of pessimistisch te doen over de woordkennis of het taalniveau van vmbo-leerlingen. Dat wil zeggen: veel leerlingen hebben een goed taalniveau en een taalniveau dat zeker toereikend is om de lessen te volgen en het vak te leren. Maar we haasten ons om te zeggen: dat geldt niet voor iedereen. Een grote groep leerlingen vertoont allerlei taalvaardigheidstekorten en die zullen ze in hun schoolperiode op het vmbo moeten wegwerken. Dat geldt voor zowel anderstalige als van huis uit Nederlandstalige leerlingen.

Daarnaast is het zo dat veel aandacht voor vergroting en verdieping van de woordenschat - en daar profiteren alle leerlingen van - een positief effect heeft op tekstbegrip en leesvaardigheid. En dat heeft weer positieve gevolgen voor schoolsucces in het algemeen.

Er zijn dus meerdere redenen om in de brugklassen meteen veel aandacht aan woordenschatuitbreiding te besteden.

De meeste van huis uit Nederlandstalige kinderen komen het basisonderwijs binnen met een woordenschat van 1000 tot 3000 woorden (soms zelfs veel meer). Dat aantal is in veel klassen de beginvoorraad voor het primair onderwijs; daarop kan men voortbouwen.

Bij anderstalige kinderen ligt dat anders. In de loop van de basisschool vergroten zij hun woordenschat enorm, maar dat doen de Nederlandstalige leerlingen ook. En dan groeit hun woordenschat naar verhouding meer. Uiteindelijk groeien de beide groepen steeds verder uit elkaar.

De laatste jaren is de aandacht voor woordenschatuitbreiding in het basisonderwijs enorm toegenomen. Mogelijk dat de verschillen die enkele jaren geleden geconstateerd werden er over een aantal jaren niet meer zijn of op zijn minst veel kleiner.

Gemiddelde woordenschat van leerlingen in het basisonderwijs

<i>Leeftijd</i>	<i>Eentalige Nederlanders</i>	<i>Tweetalige Turken/Marokkanen</i>
4 jaar	3200 woorden	1000 woorden
8 jaar	5600 woorden	3600 woorden
10 jaar	11000 woorden	5500 woorden
12 jaar	17000 woorden	9800 woorden

(A.Vermeer in: Appel, R. e.a. *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Meulenhoff Educatief, 1995)

We zien dat er een grote toename is in de woordenschat van de leerlingen vanaf het moment dat ze goed kunnen lezen. Veel lezen levert een enorme bijdrage aan woordenschatuitbreiding.

Als kinderen over een grote woordenschat beschikken, hebben ze ook kennis van veel verschillende onderwerpen. Die kennis doen ze op in school, tijdens de lessen, en door veel te lezen. Een grotere woordenschat betekent dus ook meer mogelijkheden om nieuwe termen en begrippen aan te haken.

Woordenschatuitbreiding, zoals zich dat voltrekt in het menselijk hoofd, vanaf de eerste kindjaren, is eigenlijk een soort 'zwaan-kleef-aan-proces'. In principe gaat het vanzelf, maar als er weinig beginwoordenschat is dan gaat het heel langzaam. Nieuwe woorden 'kleven vast' aan reeds bekende woorden. Leerlingen die weinig woorden kennen, hebben minder kleef-aan-mogelijkheden; leerlingen die veel woorden kennen, hebben veel kleef-aan-mogelijkheden. Dus: wanneer er in de basisschool al veel aandacht is voor een grote woordenschat, dan zal het automatische proces, namelijk de vanzelf-gaande woordenschatuitbreiding, vele malen sneller gaan. Er zijn dan immers veel meer kleef-aan-mogelijkheden.

Werken aan een gemeenschappelijke woordenschat

Werken aan een basiswoordenschat voor de schoolvakken kan er toe leiden dat er een gemeenschappelijke woordenschat komt in de brugklassen. Dat levert in ieder geval een gelijke startverzameling op voor alle leerlingen voor de komende schooljaren.

Leerlingen kunnen erg van elkaar verschillen in de omvang van de persoonlijke woordenschat. Maar er zijn ook andere kwalitatieve en kwantitatieve verschillen.

Sommige leerlingen hebben een ruime woordvoorraad op een terrein waar ze heel goed in zijn, bijvoorbeeld hun sport of hun hobby. Of ze kennen veel woorden die betrekking hebben op hun bijzondere thuissituatie, zoals kinderen die op een boerderij of in een winkel opgroeien. Het kan dus zijn dat leerlingen in een bepaald domein tientallen woorden kennen, waar anderen maar een paar woorden kennen. Ook kunnen er heel toevallige factoren een rol spelen. Het kan bij voorbeeld zijn dat een leerling over een bepaald onderwerp veel boeken leest of over dat onderwerp steeds in hetzelfde tijdschrift leest. Het is dan heel goed voorstelbaar dat een leerling tientallen woorden kent die heel specifiek bij dat onderwerp horen en elders zelden gebruikt worden en op school nauwelijks aan bod komen.

In de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* staan woorden die alle leerlingen uit de brugklas van het vmbo zouden moeten kennen. Scholen die werken aan het verwerven van deze gemeenschappelijke woordenschat voor de brugklas hebben daar veel profijt van. Na een jaar werken met de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* kennen de docenten de lijsten al uit hun hoofd. Ze weten na verloop van tijd welke woorden in ieder geval gekend worden, ze weten aan welke woorden ze nieuwe woorden kunnen aanhaken en ze weten waar ze bij de zwakere leerlingen extra op moeten letten.

2. De samenstelling van de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo*

Voor de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* zijn we op zoek gegaan naar de woorden die van belang zijn om de teksten in de vakken goed te begrijpen, maar geen echte vaktermen zijn. Deze woorden komen immers bij de behandeling van het vak aan de orde. Schooltaalwoorden zijn echter van cruciaal belang voor het tekstbegrip van vakteksten.

De *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* bestaat uit totaal 1600 woorden:

- 350 algemene schooltaalwoorden
- 250 algemene vaktaalwoorden biologie
- 250 algemene vaktaalwoorden mens & maatschappij
- 250 algemene vaktaalwoorden wiskunde
- 250 algemene vaktaalwoorden natuurkunde
- 250 algemene vaktaalwoorden economie

Bij de samenstelling van de Basislijst zijn verschillende criteria gehanteerd:

In de eerste plaats is gekeken naar woordfrequentie en spreiding in de vakboeken. Frequentie geeft aan hoe vaak de woorden voorkomen. De spreiding geeft aan hoe vaak de woorden voorkomen verspreid over de verschillende hoofdstukken in de boeken.

Sommige woorden krijgen een hoge frequentie in een bepaald hoofdstuk of een bepaalde paragraaf: in het deel van het boek dat handelt over alternatieve vormen van energiewinning kan op een halve pagina het woord *windmolen* wel 10 keer voorkomen. Verder komt het woord in het hele boek niet meer voor. Het krijgt dus het frequentiecijfer 10 en het spreidingscijfer 1. Het woord *windmolen* wordt niet in de lijst opgenomen, omdat het door de lage spreiding wordt gekarakteriseerd als een vakterm. Woorden met een hoge frequentie en een hoge spreiding zijn wel van belang voor de lijst. We noemen het algemene vaktaalwoorden en algemene schooltaalwoorden. Voorbeelden van woorden met een hoge frequentie en hoog spreidingscijfer zijn: *inkomen* (economie), *botsen* (natuurkunde), *verkleinen* (wiskunde), *landschap* (mens & maatschappij) en *vrucht* (biologie).

Er zijn verschillende bronnen die van bovengenoemde berekeningstechnieken gebruik maken en op die manier verzamelingen vakgebonden algemene woorden geven. Uit deze bronnen hebben we geput voor de eerste selectie, want we wilden juist deze woorden selecteren. Van deze eerste selectie hebben we algemene woorden met een hoge frequentie genegeerd. Deze moeten zeker als bekend verondersteld worden, bijvoorbeeld: het land, varen, rekenen enzovoort.

Na de eerste stappen waren er voor elk vak circa 180 woorden beschikbaar. Vervolgens is gekeken naar de gebruikte lesmethoden voor de verschillende vakken in het Amsterdamse vmbo. Op basis van deze methoden zijn relevante woorden toegevoegd aan de lijsten.

Niet de geselecteerde woorden, maar wel de aantallen woorden zijn arbitrair: we hadden ons voorgenomen om per vak 250 woorden te kiezen. Van de geselecteerde woorden weten we dat ze in de meest gebruikte studieboeken veel (frequentie) en vaak (spreiding) kunnen voorkomen. Dat biedt uitkomst op drie manieren:

- als leerlingen de woorden goed kennen dan zullen ze de studieboeken beter kunnen begrijpen;
- de leerlingen die de woorden gaan leren, krijgen veel nuttige contexten voor die woorden onder ogen. Nadat de woorden zijn uitgelegd, kan de betekenis van de woorden goed inslijpen omdat de leerlingen de woorden vaak tegenkomen;
- het zal leerlingen tot meer woordleren kunnen motiveren. Ze zien letterlijk dat ze woorden leren die ze vaak tegenkomen in de les, de teksten op school en de oefeningen die ze moeten maken.

3. Algemene vakwoorden & algemene schooltaalwoorden: didactische mogelijkheden

In dit hoofdstuk komen verschillende didactische aanwijzingen aan de orde die docenten kunnen toepassen bij het aanleren van woorden van het vak en woorden uit de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo*. Eerst komt een aantal algemene aandachtspunten bij woordenschatuitbreiding en het leren van woorden aan de orde, daarna gaan we in op de activiteiten met algemene vakwoorden en algemene schooltaalwoorden in de les.

Algemene aandachtspunten woordenschatuitbreiding

De volgende aandachtspunten zijn van belang in alle fasen in het onderwijs:

- van woorden moeten zowel de klanken als de schrijfwijze als de betekenis worden overgedragen en geoefend;
- woorden kunnen nooit in één keer geleerd worden; daarom zal de docent erop moeten toezien dat een uitgelegd woord in dezelfde les en volgende lessen op verschillende manieren en plaatsen terugkomt;
- die herhaling en die uitbreiding van manieren en van situaties is nodig omdat de leerling allerlei verbindingen met andere woorden in zijn hoofd moet leggen;
- samenwerking en afstemming tussen docenten kan erg helpen gezien het enorme aantal woorden dat leerlingen moet leren;
- docenten brengen activiteiten in waarin leerlingen zelf of met medeleerlingen aan het werk gaan om woorden bij te leren en te oefenen.

De vier stappen van woordenschatdidactiek

In de woordenschatdidactiek worden over het algemeen vier stappen, vier opeenvolgende fasen, onderscheiden. Die vier stappen dienen vooral als een aandachtspunt, een hulpmiddel in het hoofd van de docent. De docent realiseert zich dat de vier fases in de genoemde volgorde een rol spelen en dat ze niet omgekeerd aan de orde moeten komen. Elke stap of fase duurt heel kort, een halve minuut of een minuut; het gaat immers om een vakles en geen woordenschatles.

1. Het voorbereiden

De leerlingen moeten nieuwe woorden en begrippen in hun hoofd op een bepaalde plek aanhaken. Die plek moet gereed gemaakt worden. Woorden die zo maar 'uit de lucht komen vallen' en geen verbindingsmogelijkheden in het hoofd krijgen, kunnen maar moeilijk worden onthouden.

Door vooraf de tekst te laten lezen, is het onderwerp van de les geïntroduceerd. Docenten kunnen ook zelf een korte introductie geven, maar dan bij voorkeur zodanig dat ze terugrijpen op een gebeurtenis of een situatie waar alle leerlingen in de klas mee bekend zijn. Dit voorbereiden mag niet al te lang duren. Het punt is dat er in de klas een soort globaal, gemeenschappelijk referentiekader beschikbaar komt. De docent kan op dit moment of verderop in de les, door te verwijzen naar concrete of zichtbare contexten, ook een verza-

meling beelden aandragen die leerlingen in hun hoofd opslaan bij de woorden die ze nu gaan bijleren.

2. De woorden uitleggen (ook vaak semantiseren genoemd)

De kernbegrippen en de algemene schooltaalwoorden van dit onderdeel legt de docent uit met een definitie, een voorbeeldzin of door het te laten zien en voor te doen. De docent kan daarbij soms heel goed terugrijpen op de methode. Het kan ook zijn dat leerlingen zelf de betekenis eerst moeten opzoeken in hun woordenboek, maar dat kan alleen bij de algemene schooltaalwoorden.

Gedurende de les noemt de docent de woorden geregeld. Hij laat ze een aantal malen terugkomen. Hij verwijst daarbij ook naar de tekst en het bord of het opgehangen papier. Daar staat de schriftelijke vorm.

3. Het herhalen en verder inslijpen (ook wel consolideren genoemd)

De docent laat de leerlingen de woorden af en toe herhalen; tijdens de eerste les, maar ook later. De woorden zullen nog wel een aantal malen moeten terugkomen om goed te bekijken. Maar dat gebeurt ook vaak vanzelf: het gaat hier immers om vakwoorden die bij de betreffende leerstof horen. Ook de algemene schooltaalwoorden hebben als belangrijk kenmerk dat ze frequent voorkomen. De docent zal daarop gespitt zijn. De docent zal ook de woorden laten terugkomen in taken en opdrachten. Leerlingen moeten de woorden immers steeds meer zelf gaan gebruiken.

Na afloop van een les of een onderdeel kan de docent leerlingen vragen om te vertellen wat er net aan de orde was en daarbij de woorden van het bord te gebruiken. Vaak hebben lesboeken zelf opdrachten en verwerkingsvormen die een goede kans bieden om de woorden steeds opnieuw te gebruiken. Let er op dat de leerlingen de woorden bij de opdrachten in hun teksten integreren.

4. Controleren: kijken of de betekenis van de woorden begrepen en opgeslagen is.

Na verloop van enige tijd zal de docent moeten kijken of de leerlingen (alle leerlingen) de woorden ook echt in hun mentale lexicon hebben opgenomen. Dat kan natuurlijk meteen aan het einde van de les, maar ook in één van de volgende lessen of na enkele weken bij een overhoring of een repetitie.

Voor deze controle kunnen hulpmiddelen als afbeeldingen, kopietjes van plaatjes uit de methode en dergelijke dienst doen. Het kan ook zijn dat leerlingen zelf een woordenschattoets bedenken en die wordt dan aan anderen voorgelegd.

De eerste functie van het controleren is dat er een nieuwe kans geboden wordt op consolideren. Daarnaast moet het mogelijk zijn om vast te stellen wat de opbrengst van alle inspanningen is: *kijk we hebben de afgelopen maand alleen voor dit vak al 40 woorden bijgeleerd*. Verder zal dan ook opvallen welke leerlingen stelselmatig achterblijven.

Inbedden in de vaklessen

Woordenschatuitbreiding in de vakles moet zo veel mogelijk aan de vakinhoud gekoppeld worden. Bij de vakinhouden van de les of de serie lessen kiest de docent kernbegrippen van

de betreffende vakinhoud. Daarnaast kiest de docent uit de Basislijst enkele schooltaalwoorden van het eigen vak die in deze les of dit stuk van de vakmethode voorkomen. Afhankelijk van de beschikbare lestijd en de lengte van de tekst kiest de docent van elke soort drie of vier woorden; per les dus zes of acht in totaal. De docent schrijft de woorden aan het begin op het bord (in twee kolommen: kernbegrippen van les / algemene vakwoorden van de les) of hangt een papier op met de woorden erop geschreven.

Waar kunnen vakdocenten op letten?

De 8 tips voor vakdocenten in het kort

Tip 1: Selecteer de woorden die persé beheerst moeten worden.

Tip 2: Bied de woorden zoveel mogelijk aan in een concrete en vakgebonden context.

Tip 3: Maak de betekenis zoveel mogelijk zichtbaar.

Tip 4: Zorg ervoor dat leerlingen zich ook echt kunnen concentreren op die woorden die als kernbegrippen in het leerstofonderdeel gelden.

Tip 5: Geef de leerlingen de kernbegrippen altijd zowel mondeling als op schrift.

Tip 6: Geef de leerlingen de gelegenheid tot verwerking en consolidatie.

Tip 7: Zorg voor voldoende herhaling.

Tip 8: Laat de leerlingen de nieuwe woorden opschrijven.

Tip 1: Selecteer de woorden die persé beheerst moeten worden.

Het is belangrijk vooraf te bedenken welke begrippen persé nodig zijn om achteraf over de lesstof te kunnen praten en schrijven. De docent kan van tevoren bedenken:

- Wat zijn de kernbegrippen in de les, in de lessenreeks?
- Welke kernbegrippen moeten de leerlingen in eigen woorden goed kunnen omschrijven?
- Welke relaties moeten ze tussen die begrippen kunnen leggen?

Een docent die - op den duur - voor elke les of elk leerstofonderdeel een lijstje kernbegrippen bij de hand heeft (hij kan ze gewoon in zijn boek schrijven of daarin omcirkelen) en daarbij de gekozen algemene schooltaalwoorden, weet steeds wat hij goed moet semantiseren en herhalen en wat hij na afloop en na verloop van tijd zeker moet terugvragen.

Tip 2: Bied de woorden zoveel mogelijk aan in een concrete of vakgebonden context.

Het aanbieden en uitleggen van de geselecteerde kernbegrippen vindt, als het maar even mogelijk is, in de context van de lesinhoud plaats. En als het kan ook in een context van horen en zien, waardoor leerlingen ook visuele informatie kunnen opnemen over de gebeurtenissen, de handelingen of de processen waar de begrippen naar verwijzen. Daarna komen woorden op verschillende manieren terug in het taalgebruik van de docent en de leermiddelen: in een mondelinge instructie of toelichting, op het bord, in aanvullende teksten, in het boek, enzovoort.

Als docenten de woorden vaak gebruiken, dan wordt het voor leerlingen ook gemakkelijker en veel natuurlijker om het zelf ook te doen.

Tip 3: Maak de betekenis zoveel mogelijk zichtbaar.

Als een leerling een gebeurtenis, verschijnsel, handeling of proces gezien heeft of er beelden

bij heeft, is het gemakkelijker de bijbehorende woorden en begrippen te leren en te onthouden. Onder zichtbaar maken verstaan we: platen, schema's, tekeningen en kleine schetsjes en foto's gebruiken. Wanneer een docent iets uitlegt, dan kan hij aan de hand van een geïmproviseerde tekening laten zien wat hij bedoelt.

Bij veel onderwerpen kunnen via de computer tekeningen en afbeeldingen gevonden worden: door de docent en ook door leerlingen. Het zou een goede opdracht kunnen zijn. Printjes van passende afbeeldingen kunnen enorme diensten bewijzen bij het woorden leren.

Tip 4: Zorg ervoor dat leerlingen zich ook echt kunnen concentreren op die woorden die als kernbegrippen in het leerstofonderdeel gelden.

In de vakinstructie, bij een demonstratie of een uitleg kan de vakdocent zich het beste beperken tot de vakwoorden van dat onderdeel. De andere woorden die vragen oproepen zouden in ondersteunende taallessen aan bod moeten komen.

Tip 5: Geef de leerlingen de kernbegrippen altijd zowel mondeling als op schrift.

Het is belangrijk om leerlingen tijdens de mondelinge behandeling al te laten wennen aan het woordbeeld; het helpt ook om de woorden beter te verwerken en te laten beklijven. Het vormt bovendien een goede ondersteuning voor hun leesactiviteiten. Dus bij een bespreking of toelichting of iets dergelijks staan de woorden steeds op het bord. Het omgekeerde moet natuurlijk ook: als de begrippen alleen schriftelijk worden aangeboden moet de docent zich realiseren dat hij de woorden in de klas een aantal malen hardop heeft gesproken en zo nodig heeft laten naspreken door enkele leerlingen.

In een opdracht kunnen de kernbegrippen onderstreept zijn of door de leerlingen onderstreept worden.

Tip 6: Geef de leerlingen de gelegenheid tot verwerking en consolidatie.

Hoe zorgt een docent ervoor dat de nieuw aangeboden woorden worden verwerkt en onthouden? In ieder geval door de leerlingen de woorden ook zelf te laten gebruiken. Hierover is meer te lezen op de volgende pagina onder de kop: Verdieping van woordkennis. De aanvankelijke passieve woordkennis gaat dan langzaam over in actieve woordkennis. Een docent kan ook oefeningen in tweetallen of drietallen laten uitvoeren.

Tip 7: Zorg voor voldoende herhaling.

Herhaling - liefst op verschillende manieren - is voor het taalleren heel belangrijk. Om ervoor te zorgen dat woorden ook echt beklijven, moeten ze ook in vervollessen geregeld aandacht krijgen. Verder zouden ze in verwerkingsoefeningetjes kunnen terugkomen. Leerlingen kunnen elkaar de definities van hun woordenschrift (zie tip 8) overhoren.

Herhaling betekent voor de leerling ook vaak uitbreiden van woordkennis omdat de omstandigheden en situaties van herhalingsoefeningen weer net even verschillen.

Tip 8: Laat de leerlingen de nieuwe woorden opschrijven.

Laat de leerlingen een woordenschrift aanleggen, bijvoorbeeld in de vorm van een klein notitieboekje met harde kaft. Dat kunnen de leerlingen dan gemakkelijk bij zich houden. De woorden in het woordenschrift kunnen alfabetische geordend zijn, de woorden kunnen ook gegroepeerd zijn rond leerstofonderdelen. De betekenis van een woord kan per woord op een verschillende manier worden aangegeven, door middel van een voorbeeldzin, of een

definitie of een omschrijving, maar bijvoorbeeld ook met een tekening of een schetsje. Het belang van een woordenschrift reikt verder dan alleen maar het laten noteren van geleerde woorden. Het is een manier om leerlingen zelfstandig aan het taalleren te laten werken. Het laat de leerlingen ook zien dat uitbreiding van taalkennis tijdens de vakles belangrijk gevonden wordt. Het laat ook zien dat er middelen zijn om buiten de les en buiten de school te leren. Het woordenschrift kan mee naar huis, kan in de bus gelezen worden, enzovoorts.

Verdieping van woordkennis

Wanneer tussen woorden - nieuwe woorden, maar ook reeds bekende woorden - nieuwe verbanden gelegd worden, dan verbreden en verdiepen de leerlingen hun woordenschat. Voor het verbreden en verdiepen van de woordkennis kan de docent ook gebruik maken van de zogenoemde 'doorvraag oefening'. Deze oefening kan in de vakles maar waarschijnlijk ook als herhalingsoefening in de les Nederlands.

De docent stelt daarbij steeds meer vragen aan dezelfde leerling over hetzelfde woord, bijvoorbeeld: Wat is een ...? Waar vind je een ... zoal? Wie gebruiken er allemaal een ...? Welke kleur heeft een ... meestal? Mogen kinderen ook een ... gebruiken? Waar moet je een ... opbergen?

Op die manier komt een hele reeks van betekenisaspecten van het woord naar boven. En daarmee worden ook de relevante verbanden met andere woorden vaster aangehaald. Wanneer een docent dit vaak heeft voorgedaan kunnen leerlingen dat zelf ook bij elkaar uitvoeren (in drietallen).

Extra teksten over dezelfde stof

Herhaling van algemene vakwoorden en algemene schooltaalwoorden kan ook buiten de vakles plaatsvinden (bijvoorbeeld in de taalles) met behulp van zogenaamde 'schaduwteksten'. Schaduwteksten zijn teksten die min of meer dezelfde informatie bevatten als het oorspronkelijke stuk uit het vakboek, maar die bestemd zijn voor ander publiek. Ook kunnen het teksten zijn voor een algemeen publiek. Sommige zoekprogramma's voor internet leveren heel snel zulke teksten op. Met enige vindingrijkheid verzamelen docenten doorgaans stapels schaduwteksten.

Wat doen leerlingen zelf om betekenissen te vinden en woorden te leren?

Zelfstandige woordleerstrategieën zijn strategieën die leerlingen kunnen inzetten om de betekenis van onbekende woorden te achterhalen, bijvoorbeeld:

1. Het woord opzoeken in een woordenboek.
2. Kijken of delen van het woord misschien al bekend zijn. Dit is vaak het geval bij samenstellingen bijvoorbeeld 'rechtsbijstand', 'overdrachtsmechanisme'. Maar ook bij een woord als 'expertise' herkennen leerlingen misschien het woord 'expert' en leggen zij het verband met 'expertise'.
3. Raden of voorspellen van de betekenis van het woord met hulp van informatie die in niet-talige context (afbeeldingen, fysieke aanwezigheid) of in voorbeelden in de tekst gegeven wordt. Het is dan van belang dat de tekst relevante illustraties bevat.
4. Afleiden van de betekenis uit de directe omgeving van het woord. Een voorwaarde is dan

wel dat het taalgebruik in de omgeving van de onbekende woorden toegankelijk is en de rest van de zin - eventueel de voorafgaande of volgende zin - voldoende herkenbaar is voor leerlingen met een niet-Nederlandse achtergrond.

De betekenis raden met behulp van de talige context, d.w.z. de rest van de zin, de omliggende zinnen en eventueel de rest van de tekst en omgeving, ziet er ongeveer als volgt uit:

Een leerling komt tijdens het lezen van een tekst de volgende zin tegen: 'Het ontbrak de dorpsbewoners aan de expertise om in een vroeg stadium verstoringen van het ecosysteem te kunnen herkennen'. Hij krijgt later bij deze tekst de volgende vraag te beantwoorden: 'Waarom konden de mensen in de dorpsgemeenschappen zelf de problemen niet oplossen?' De leerling gaat op grond van de woorden in de vraag op zoek naar het juiste tekstfragment. Hij herkent het woord 'ontbrak' niet. Het woord 'verstoringen' herkent hij in eerste instantie ook niet, maar dan ziet hij dat er 'storingen' in staat. Verder voelt hij aan dat het woord expertise hier een sleutelrol vervult. Misschien kent hij het woord 'expert' en legt hij het verband met 'expertise'. Hij weet dan ongeveer wat het woord betekent. Maar stel hij kent dit woord niet. Er wordt ook geen omschrijving of voorbeeld gegeven. Hij gaat dus raden. Hij weet dat bewoners het moeten hebben om de (ver-)storingen te kunnen herkennen. Er is nu een aantal betekenissen die bij hem opkomen: interesse - geld - kennis - ervaring - deskundigheid. Door verder te lezen komt de leerling meer te weten over de context en vallen er enkele betekenissen af (geld en interesse). Er blijven dan nog een of twee betekenissen over en de kans is groot dat de leerling de betekenis uiteindelijk goed geraden heeft. Blijft hij onzeker over de juiste betekenis en komt hij het woord vaker tegen, dan zal hij de betekenis moeten opzoeken in het woordenboek.

Het leren hanteren van bovenstaande strategieën om de betekenis van woorden te achterhalen en het nemen van verantwoorde risico's, zijn goede voorwaarden voor uitbreiding van de woordenschat. Dat geldt zowel voor situaties waarin expliciet aan woordenschatverwerving wordt gewerkt als voor situaties waarin woorden impliciet worden verworven. Zulke strategieën worden vooral geleerd en geoefend in de taallessen. Echter, een vakdocent moet goed op de hoogte zijn van soorten strategieën en hulpmiddelen die hun leerlingen elders leren en in hun lessen worden verondersteld toe te passen.

Niet alleen voor het achterhalen van de betekenis maar ook voor het beklippen van woorden - vastzetten in het geheugen - is het goed als leerlingen de woorden meerdere keren in verschillende contexten tegenkomen en dat zij meerdere keren handelen met de nieuwe woorden. Met handelen wordt bedoeld:

- het opzoeken van woorden in woordenboeken, woordenlijsten,
- het koppelen van de nieuwe woorden aan andere, bekende woorden (hulp, hulpvaardig, hulpverlening, hulpverleningsdienst),
- het koppelen van de nieuwe woorden aan zintuiglijke waarnemingen en emoties. Dat kan gebeuren door het woord te horen uitspreken en de klank te verbinden met de betekenis, door het woord spellend of op het gehoor op te schrijven (verklanken), beelden of emoties op te roepen of door andere zogenaamde 'ezelsbruggetjes'.

4. Woordenschatuitbreiding door veel te lezen in het vak!

Leerlingen kunnen hun woordkennis verbreden en verdiepen door te lezen. Als er op school minder gelezen wordt, bijvoorbeeld omdat veel docenten zien dat het lezen moeizaam verloopt en veel leerlingen er tegenaan hikken, dan zal de leesvaardigheid alleen nog maar verder afnemen. Die neerwaartse spiraal kan worden omgebogen naar een opwaartse door meer met teksten te werken. Wat niet onmiddellijk wil zeggen dat teksten de mondelinge toelichting moeten vervangen. Leerlingen profiteren van het feit dat dezelfde informatie eerst mondeling (en in context) en vervolgens schriftelijk langs komt.

Lezen, leesbevordering en tekstbegrip

Meestal denkt men bij *lezen* en *leesbevordering* aan het lezen van leuke en spannende boeken (jeugdliteratuur). Daar is veel voor te zeggen, maar veel vmbo'ers zijn geen echte boekenlezers. Maar het kunnen wel veellezers zijn of worden. Tijdschriftenhandelaren zien hoe dames- en tienerbladen verslonden worden door jongeren en er zijn tienduizenden jongens die zelden een boek aanraken maar *Voetbal International* helemaal uitspellen.

Het is zaak om te kijken of leerlingen niet veel meer zouden willen en kunnen lezen over verschillende onderwerpen die te maken hebben met het vak dat ze leren of met hun persoonlijke interesse of met actuele kwesties waar ze juist veel over horen op televisie.

Veel lezen kan een doel op zich zijn. Leesvaardigheid van jongeren neemt toe als ze veel lezen en de groei van woordenschat is grotendeels verbonden met lezen. Veel lezen is dus ook een goed hulpmiddel voor meer leersucces in het algemeen. Maar de meeste leerlingen houden niet zo van *het lezen om het lezen zelf*, teksten moeten gaan over voor de leerling interessante onderwerpen en het lezen moet ergens toe leiden. Lezen met een doel maakt het lezen al veel acceptabeler.

Een doorslaggevend punt bij lezen is het tekstbegrip. Wordt de tekst begrepen? Wordt de informatie in de tekst opgenomen? Wordt de informatie gebruikt voor het doel dat de tekstschrijver voor ogen had? Vakgerichte teksten bevatten immers geen filmsterrenlectuur of sportverhalen. Bij het succesvol lezen van vakgerichte en vakgerelateerde teksten zijn verschillende aandachtspunten van belang.

Tekstbegrip in het vmbo

Voor tekstbegrip zijn twee soorten leesvaardigheid nodig: *technisch lezen* en *begrijpend lezen*. Kinderen leren het technisch lezen (aanvankelijk en gevorderd technisch lezen) in de onder- en middenbouw van de basisschool. Dat technisch lezen gaat op school geleidelijk over in begrijpend lezen. De kinderen echter, van wie de technische leesvaardigheid niet meteen in een vroege fase op een goed niveau zit en daarnaast over een te kleine woordenschat beschikken, zullen steeds achterblijven. Met deze leerlingen kan in het vmbo alsnog aan de technische leesvaardigheid gewerkt worden. Dat gebeurt gelukkig steeds vaker. Er zijn verschillende methodieken in omloop. Hoofdpunt is natuurlijk dat docenten beschikken

over instrumenten om deze zwakke lezers te identificeren. In ieder geval kan informatie hierover door de basisschool worden doorgegeven.

Het *begrijpend lezen* wordt in de basisscholen in Nederland meestal geoefend en getraind met aparte methodes. Dat gebeurt nergens ter wereld, uitsluitend in Nederland. In het vmbo wordt het werken aan begrijpend lezen vaak naar het vak Nederlands geschoven. Eigenlijk zou het veel beter zijn wanneer het begrijpend lezen werd omgezet naar veel aandacht voor tekstbegrip bij de zaakvakken en de beroepsvakken. De didactiek van het begrijpend lezen zou direct aan de teksten van de vakken gekoppeld moeten worden.

Werken aan tekstbegrip bij Nederlands is eigenlijk een soort droogzwemmen. De leestechnieken die daar worden voorgedaan en geoefend, moeten vervolgens worden overgedragen naar de plekken waar het echt nodig is: tekstbegrip bij vakteksten in de beroepslessen. Voor de transfer van de bij Nederlands geleerde leestechnieken naar de vaklessen is de aandacht en inzet van de vakdocenten noodzakelijk.

Tekstbegrip en de omvang van de woordenschat

Succes bij het begrijpend lezen is erg afhankelijk van de woordkennis van de leerling. Hoe groter de woordenschat hoe beter het begrijpend lezen. Een grote woordenschat verwerf je door veel te lezen en veel aan begrijpend lezen te doen. Het ene is van het andere afhankelijk, en omgekeerd.

Vooraf voor de algemene schooltaalwoorden, de algemene vaktaalwoorden en de signaalwoorden moet veel tijd gereserveerd worden. Zij komen vaak voor en ze zijn erg bepalend voor het juiste tekstbegrip.

Het blijkt dat de kennis van deze woorden bij leerlingen in een klas ongelijk verdeeld is. Een docent die een woord aparte aandacht geeft of uitlegt, moet zich steeds realiseren dat sommigen dat woord kennen en kunnen gebruiken en anderen niet. En bij een ander woord kan dat weer andersom zijn.

Daarom heeft het ook niet zo veel zin om aan de groep te vragen: Wie weet wat dat betekent? Het antwoord komt natuurlijk van de leerlingen die het woord of het begrip kennen, terwijl we alle aandacht zouden moeten geven aan die leerlingen die dit ene woord niet kennen. Het is veel handiger als een docent vooraf zegt: *We gaan aan de volgende woorden extra aandacht besteden. Sommigen van jullie kennen enkele woorden al en anderen niet. Ik ga jullie de betekenis geven en daarna gaan we de woorden gebruiken.* Het is sowieso heel handig om vooraf enkele kernbegrippen van een tekst te geven. Als de docent dat vaak heeft gedaan, dan kunnen leerlingen dat op den duur ook zelf met een opdracht als: *omcirkel de kernbegrippen van deze tekst.*

Er kunnen natuurlijk altijd onbekende woorden in de tekst staan. Dat kunnen voor elke leerling andere woorden zijn. Om een tekst te kunnen begrijpen moeten de leerlingen zeker 95% van de woorden kennen. Sommige onbekende woorden zijn heel belangrijk om de tekst te begrijpen, andere doen er voor het begrip niet echt toe. Een docent weet dat, maar de leerling niet. Een docent kan dus ook vooraf zeggen: *Dat woord zal ik jullie even uitleggen, maar als je het vergeet is dat niet erg. Bij andere woorden is dat wel erg, dus dan zeg ik het er bij.*

Tekstbegrip en kenmerken van de tekst

Goed geschreven teksten worden beter begrepen dan slecht geschreven teksten. Goed geschreven teksten hebben een goede structuur en opbouw (bijvoorbeeld introductie van het onderwerp, behandeling van het onderwerp en een afsluiting, zoals conclusies voor de praktijk, opdrachten voor de lezer, en dergelijke).

Naast structuur is ook lengte van belang. In het algemeen is het aan te raden om leerlingen niet met lange teksten te laten worstelen. Een lange tekst schrikt af en de meeste leerlingen kunnen de lange concentratie niet opbrengen. Het best kunnen teksten gebruikt worden die tien minuten leestijd vragen en die op een gestructureerde wijze één of hooguit twee onderwerpen aan de orde stellen. Het is soms beter om leerlingen op een dag met verschillende korte teksten aan het werk te zetten, dan eenmaal per dag één lange tekst aan te bieden.

Teksten die voorzien zijn van passende illustraties, dat wil zeggen illustraties die elementen van de tekst goed tonen of handelingen laten zien die in de tekst beschreven worden, kunnen bij tekstbegrip helpen. Het gaat dan niet om 'decoratieve' illustraties: plaatjes of foto's of afbeeldingen die bij een tekst gezocht zijn om die te verluchten. Die hinderen juist het tekstbegrip, omdat ze de lezers afleiden en op het verkeerde been zetten.

Een goede tekst is ook een tekst waarbij goed duidelijk is voor welke lezersgroep die tekst bestemd is en wat er met de informatie gedaan moet worden.

Uit recent onderzoek in Nederland (Land J. 2009) blijkt dat zogenaamde vereenvoudigde teksten zoals die door sommige uitgevers van leerboeken worden aangeboden, het tekstbegrip voor veel leerlingen, met name de taalzwakkere, erg hinderen. Leerlingen hebben baat bij expliciete samenhang en verbindingen in de tekst. Voegwoorden, bijwoorden, signaalwoorden, en dergelijke moeten juist niet weggelaten worden. Ook het systematisch gebruik van korte zinnen en het weglaten van onderschikking en nevenschikking, helpt leerlingen niet. Wanneer allerlei verbanden tussen zinnen en redeneringen achter de tekst niet meer zichtbaar zijn, wordt het voor de taalzwakke leerling alleen maar moeilijker. Zij hebben niets aan een versimpeling van teksten.

Taken en opdrachten bij de tekst

Tekstbegrip blijkt pas wanneer de leerling daarvan een demonstratie kan geven. Meteen na het lezen en later. Het is dus belangrijk dat, wanneer docenten een tekst te lezen geven of als huiswerk opgeven, hen voor ogen staat wat de leerlingen met de informatie uit de tekst moeten doen. Vaak moeten leerlingen teksten lezen om informatie en kennis op te doen. Dat is een goed doel voor het lezen van teksten. Maar dan zou dus de taak of opdracht bij dat doel moeten passen. Soms zijn teksten bedoeld om met de informatie aan de slag te gaan: bijvoorbeeld voor een praktijkopdracht of een communicatieopdracht.

Hoewel ze vaak worden ingezet, zijn meerkeuzevragen niet echt geschikt om tekstbegrip bij het lezen te stimuleren. Alleen bij een leestoets waarbij het gaat om de beheersing van eerder verworven en eerder toegepaste kennis, inzichten en informatie, zijn meerkeuzevragen van nut.

Het is beter om leerlingen bij een tekst een actieve taak of opdracht te geven: informatie

uit een tekst te verzamelen met het oog op een latere oefening, sorteertaken, taken om elementen in schema's te zetten, taken om informatie in tabellen te zetten. Of taken die gericht zijn op de praktijk: het maken van boodschappenlijstjes, het noteren van de chronologische volgorde van deelwerkzaamheden, het plaatsen van elementen van een tekst in een tijdbalk of tijdsordering (vgl. werkplanning). Denk dan ook aan het maken van spiekbriefjes die de leerling bij een klantgesprek of een telefoongesprek of een andere beroepshandeling kan gebruiken. Zulke taken kunnen dus heel vaak korte en eenvoudige schrijftaken zijn. In ieder geval gaat het steeds om actieve verwerking van informatie uit de tekst. Docenten die dit vaak toepassen, raken ook bedreven in het zoeken en vinden van korte teksten die zich erg goed lenen voor deze verwerkingsdoelen.

Zulke actieve taken zullen ook vaak leiden tot een andere evaluatie dan goed of fout, zoals bij de meerkeuzevragen. Vaak zal het dan zijn: *Er ontbreekt nog één ding, de rest heb je al. Of: Je hebt wel alle punten maar nog niet helemaal in de goede volgorde.* Dat is toch beter voor het zelfvertrouwen dan alleen maar goed - fout scores.

Bij actieve taken zullen leerlingen 'gedwongen' worden om de woorden uit de oorspronkelijke tekst te gaan gebruiken. Ze gaan dan actief met de zojuist geleerde woorden om.

Tekstbegrip in relatie tot voorkennis / onderwerpkennis

Het maakt voor leerlingen nogal wat uit of zij lezen in het verlengde van wat ze eerder hebben gelezen of gezien of meegemaakt, of dat de informatie in de tekst nieuw en vreemd is. Nieuwe kennis moet gekoppeld kunnen worden aan oude kennis. Het ideaal is dat leerlingen over de inhoud of het onderwerp van een tekst al wat weten, maar net niet alles. Dan valt er wat bij te leren.

Het kan heel handig zijn om een korte voorbereiding te doen. Dat hoeft niet in de klas of in de groep. Dat kan ook met behulp van een andere tekst die van een lager kennisniveau is, of uit een ander domein. Dus bijvoorbeeld met een tekst die over hetzelfde onderwerp gaat, maar geschreven is voor leken en niet voor vakgenoten.

Voorkennis kan ook worden aangebracht door eerst iets te laten zien (een demonstratie, een filmpje, een reeks foto's) of door eerst een excursie te organiseren, en daarna pas de teksten over dat onderwerp te laten lezen. Soms kan de docent in het beeldmateriaal of in de excursie al de kernbegrippen aanwijzen en opschrijven (of laten opschrijven).

Doel van zulke activiteiten is niet alleen om leerlingen de voorkennis te geven over een tekst of een reeks teksten, maar ook om alle leerlingen aan DEZELFDE gemeenschappelijke voorkennis te helpen. De docent weet zeker dat hij niet verzeild raakt in een situatie dat sommigen er wel wat van weten en anderen weinig en weer anderen niets.

Aandachtspunten bij lezen, tekstbegrip en tekstkeuze

Samengevat zijn de volgende zaken van belang:

1. Liever meer dan minder: Laat leerlingen vaak teksten lezen (dus ook schaduwteksten), geen lange maar korte teksten en verbindt een actieve taak aan de leesopdracht.
2. Help bij het lezen en bij tekstbegrip, maar laat teksten niet weg. Geef de teksten desnoods ná de demonstratie of de toelichting, maar sla de tekst niet over.
3. Geef veel aandacht aan woordenschatuitbreiding en biedt kernbegrippen uit de tekst

van tevoren aan. Laat alle leerlingen een woordenboek gebruiken (Van Dale vmbo-mbo woordenboek).

4. Stel duidelijke en meetbare doelen: aantallen teksten per week, aantallen taken per week, leestijdbesteding (uren per week), benoem ook onderwerpen waarover gelezen moet worden, etc.
5. Geef aandacht aan lezen en tekstbegrip in ALLE lessen. Ook in praktijklessen, in simulatie en ook in de stages.
6. Geef veel aandacht aan wat er met de tekst gedaan moet worden (doel, taken, verwerking, omzetting naar ander activiteiten).
7. Gebruik geen versimpelde teksten (qua zinslengte en structuur) en kies voor teksten die *net* iets boven het niveau van de leerlingen zitten.

Bronnen

- Alons, L. *Taal op School, Woordenschatlessen biologie*. Wolters Noordhoff, 1995.
- Alons, L. *Algemene school- en instructietaalwoordenlijst*. Interne publicatie ITTA, 1997.
- Ancona, J. *Woordenschat natuurkunde en economie*. Interne publicatie ITTA, 1995.
- Appel, R. e.a. *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Meulenhoff Educatief, 1995
- Bots, R. *Het Posterproject*. Het projectbureau, Stichting Partners en Innovatie, 1997.
- Halewijn, E. *Taal Op School, Woordenschatlessen wiskunde*. Wolters Noordhoff, 1995.
- Land, J. *Zwakke lezers, sterke teksten, effecten van tekst- en lezerskenmerken op het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen*. Stichting Lezen reeks 13, Eburon, 2009.
- Verhallen, M. & S. Verhallen, *Woorden leren, Woorden onderwijzen*. CPS, Hoevelaken, 1994.

Lesmaterialen

- Boxtel, C. van, & W. Schrover, *Memo, geschiedenis voor de onderbouw 2 vmbo-kgt*. Malmberg, 2005.
- Breugel, van, I. e.a. *Moderne wiskunde, vmbo-kgt 1A/1B*, Wolters Noordhoff, 2008.
- Brink, T. e.a. *Plein M, vmbo kgt 1 en kgt 2*. Wolters Noordhoff, 2007.
- Coffeng, L. & T. Peenstra, *Mundo, leerjaar 1 vmbo-kgt*, ThiemeMeulenhoff, 2007 (1e druk).
- Huitema, J. e.a. *Economisch bekeken: vmbo-bk onderbouw*, Malmberg, 2004.
- Kruis, J. & M. Kruis, *Pincode, vmbo kgt onderbouw 4^e editie*, Wolters Noordhoff, 2006.
- Reichard, L.A. e.a. *Getal en Ruimte, vmbo-kgt 2, deel 1/2*, EPN, 2008.
- Smits, G. e.a. *Biologie voor jou, leerwerkboek 1a/1b vmbo-bk*, Malmberg, 2008.
- Smits, G. e.a. *Biologie voor jou, leerwerkboek 2a/2b vmbo-bk*, Malmberg, 2009.

Bijlage 1. Het project *het vmbo leest*

Het Amsterdamse project *het vmbo leest* heeft tot doel in korte tijd de leesvaardigheid van de vmbo-leerlingen op te krikken naar een niveau dat vereist is voor een succesvolle schoolloopbaan; van vmbo naar mbo en meer.

Leesvaardigheid is een van de belangrijkste componenten van schoolsucces.

Het project richt zich op die vo-leerlingen die alle extra aandacht en extra hulp het hardst nodig hebben. Het gaat in dit project nadrukkelijk niet alleen om het wegwerken van achterstanden, maar ook vooral om het verder verhogen van het leesniveau en om het uitbreiden en intensiveren van leesactiviteiten, in alle vakken en ook in de naschoolse activiteiten.

Het project *het vmbo leest* is een omvangrijke en systematische operatie: een flink aantal acties moet in elkaar grijpen om tot de benodigde intensivering en niveauverhoging te komen. Een en ander moet leiden tot een andere leesattitude bij de leerlingen. De acties zijn gericht op schoolniveau, op docentniveau en op leerlingniveau.

Aandacht voor verhoogde leesvaardigheid heeft in dit project vijf onderdelen:

1. de technische leesvaardigheid; om als vlotte lezer aan de slag te kunnen;
2. een grote woordenschat; met name een grote schooltaalwoordenschat;
3. het begrijpend lezen; met name het tekstbegrip van informatieve schoolse teksten (zaakvakteksten);
4. een hoge frequentie van leesactiviteiten: meer lezen en vaker lezen; informatieve maar ook spannende en verstrooiende teksten en ook teksten die horen bij de persoonlijke belangstelling;
5. de positieve houding t.o.v. lezen: lezen kan best leuk zijn, lezen is niet moeilijk en een goede lezer kan veel bereiken.

In deze vijf onderdelen zit een opbouw; na het ene komt het andere.

De pilotscholen die meedoen, besteden aandacht aan de volgende acties of interventies:

1. Het aanbod kennisverbreding voor docenten

Zij krijgen extra kennis en nieuwe kennis over lezen en tekstbegrip aangeboden: over leesvaardigheid, over tekstbegrip in de zaakvakken, over woordenschatontwikkeling en over dyslexie. Vervolgens zijn er ook didactische modules en dan volgt ondersteuning in de klas en in het team (verschillende vormen van coaching).

2. Het technisch lezen voor zwakke lezers in de brugklas

Op sommige scholen wordt RALFI toegepast; andere scholen hebben een andere methodiek. Doel is dat alle zwakke lezers avi-9 behalen en vlotte lezers worden. Daarmee wordt een basis gelegd voor het vervolg. De aandacht voor het opvijzelen van het technisch lezen is de eerste (en voor sommige leerlingen de voorwaardelijke) stap. Vanuit deze opbrengst kunnen de leerlingen beter toegerust de intensivering van het begrijpend lezen oppakken.

3. Woordenschatuitbreiding

Verschillende acties zijn op de woordenschatuitbreiding gericht. Bij alle lessen speelt de woordenschatuitbreiding immers een rol. Daarom is de *Basislijst Schooltaalwoorden* vmbo ontwikkeld. Het is de bedoeling dat de schooltaalwoordenschat van het betreffende vak ook in dat vak aan de orde komt. Er komen ook oefeningen en toetsen bij. Aan het einde van de brugklas zouden alle leerlingen 1600 woorden van deze basislijst moeten kennen.

4. Het begrijpend lezen

Enkele scholen gebruiken al *Diaplus* in het verlengde van *Diataal-toetsen* voor de zwakke lezers. Enkele scholen gebruiken ook al *Nieuwsbegrip*. De ervaringen zijn positief, vooral ook omdat *Nieuwsbegrip* op niveau tekstjes aanbiedt die ook nog eens actueel zijn. Het streven is voor alle brugklassen die extra hulpmiddelen beschikbaar te maken.

5. Extra leesuren

Veel scholen hebben voor de brugklas een extra leesuur op het rooster. Dat extra leesuur kan worden gebruikt voor het RALFI-lezen en voor de aanvullende activiteiten begrijpend lezen in de rest van het brugjaar. Ook kan het extra leesuur worden gebruikt om speciale aandacht aan leesbevordering te besteden. De Openbare Bibliotheek Amsterdam wil voor de extra leesactiviteiten van de brugklassers Wisselkisten beschikbaar maken. Wisselkisten bevatten alle soorten teksten (boeken, boekjes, tijdschriften, zowel informatief als verstooid en spannend). Bij de leestactiviteiten worden specifieke verwerkingsactiviteiten bedacht (lezen met een doel).

6. Vorderingen vastleggen.

De meeste pilotscholen gebruiken de toetsen van *Diataal: Diatekst* en *Diawoord*. Op deze manier kunnen zowel aan de leerlingen als aan de docenten de opbrengsten van al hun inspanningen zichtbaar gemaakt worden. Dat motiveert om door te gaan.

Met behulp van de toetsen van *Diataal* kan ook aanvullend geanalyseerd worden op welke specifieke onderdelen van het leesgedrag en de leesvaardigheid van individuele leerlingen meer gelet zou moeten worden.

7. Nieuwe kijk op lezen

In het project wordt geprobeerd het negatieve zelfbeeld dat veel leerlingen in de basisschoolperiode over hun leesvaardigheid hebben opgebouwd, om te buigen naar een positief vertrouwen in eigen (lees-) kunnen. Het lijkt soms wel dat leerlingen zichzelf hebben afgeschreven op het punt van lezen en schrijven. De vmbo-leerlingen verdienen, nu ze 'geen last meer hebben van de goede lezers', een nieuwe kans te krijgen. Vandaar dat een belangrijk uitgangspunt in dit project is dat het imago van het lezen verbetert bij de leerlingen.

Een nieuwe kans voor de ontwikkeling van leesvaardigheid houdt in dat leerlingen geprikkeld worden met motto's als:

- *Lezen kun je leren.*
- *Lezen is niet moeilijk.*
- *Lezen is best leuk.*
- *Al het lezen hoort bij lezen*

Bijlage 2. Basislijst Schooltaalwoorden vmbo alfabetisch

aan de kook brengen	afstellen	beletten	bijhouden	dalen
aan de weet komen	afstoten	belonen	bijstellen	daling
aanbieden	aftreksom	beloning	binnenlands	damp
aanbieding	afval	benodigde	bladzij	dampkring
aanbod	afvoer	benodigdheden	blijk geven van	dankzij
aanbrengen	afvoeren	benoemen	blijkbaar	darmen
aandachtig	afvragen (zich)	benoeming (functie)	blijken (uit)	datgene
aangezien	afzig	beoordelen	bliksen	dat wil zeggen (d.w.z.)
aanhoudend	afwijking	bepalen	bloedsomloop	decimaal
aankoop	afwisselen	beperken	bloedvat	deelbaar zijn (door)
aankruisen	afwisselend	bepert	blok	deelnemen aan
aanleg	afzonderlijk	beredeneren	blussen	deeltje
aanleggen (maken)	akkerbouw	bereid zijn	bodem	definitie
aanleiding	alcohol	bereik	bol	definitief
aannemen (veronderstellen)	algemeen	bereikbaar	bon	deksel
aanpassen	alleen maar	bereiken	bondig	delen door
aanpassen (zich)	allesbehalve	berekenen	boomstam	delen (zich)
aanschaf	als het ware	berekening	borst	deler
aanschaffen	als volgt	beroep	bot	deling
aansluiten	alsof	beschaafd	botsen	demonteren
aansluiting	alvorens	beschermen	botsing	denken om
aansporen	ambacht	bescherming	bovenaanzicht	dergelijk
aantekening	amfibie	beschikbaar	bovenal	desnoods
aantonen	amper	beschikken over	bovenstaand	detail
aantreffen	anti	beschouwen	bovenzijde	deugen
aanvankelijk	aquarium	beschrijven	brandbaar	diagonaal
aanvullen	arbeid	beschrijving	branding	dieet
aanwezig	arbeidsmarkt	beslissen	brandstof	dienen
aanwijzing	arbeidsmigrant	beslist	breedte	dienen als
aanzienlijk	armoede	besmettelijk	breuk (getal)	dienen voor
aardbeving	artikel	besparen	breuk (kapot)	diepte
aardbol	as	bespreken	broeden	dierenrijk
aardgas	asjelzoeker	bestaan uit	bron (water)	dierlijk
aardolie	astronaut	besteden	bron (oorsprong)	diersoort
aardoppervlak	atlas	besteden aan	bruikbaar	dijk
abonnement	atmosfeer (dampkring)	bestellen	budget	dikte
achterblijven	auteur	bestemd zijn voor	buigen	direct
achtereenvolgens	automatiseren	bestemming	buis	divers
achtergrond		besturen	burger	(dm) decimeter
actie	bacterie	betaald werk		documentatie
actief	balans	betaling	cel	dodelijk
activiteit	bankbiljet	beton	centraal	doel
ademhaling	bankrekening	betreffen	centrum	doelstelling
administratie	basis	betrekkelijk	cheque	dempelen
advertentie	batterij	betrekking hebben op	cilinder	door middel van
advies	bedekken	bevatten	circa (ca.)	(d.m.v.)
adviseren	bederven	bevestigen	cirkel	doorbuigen
afb. (afbeelding)	bedrag	bevinden (zich)	cm (centimeter)	doordat
afbakenen	bedragen	bevolking	cm ² (vierkante centimeter)	doorgaan
afbreken	bedreigen	bevrijden	cm ³ (kubieke centimeter)	doorgeven
afdekken	bedreiging	bevruchten		doorheen
afdeling	bedrijf	beweegbaar		doorlaten
afgeven	beginpunt	beweeglijk	combinatie	doorlezen
afgezien van	begrip	beweging	combineren	doorlopen
afhangen van	begroting	bewering	communicatie	doormidden
afhankelijk zijn van	behaard	bewijs	communiceren	doornemen
afkoelen	behandeling	bewijzen	compensatie	doorslag geven
afkomstig	beheersing	bewolkt	compleet	doorsnede
afkorten	behoefte	bewust	conclusie	doorsnee
afkorting	behoefte hebben aan	bewustzijn	conclusie trekken	doorsnijden
afleggen (afstand)	behoorlijk	bezetten	concurrert	doorwerken
afleiden	behoren (bij/tot)	bezighouden met	conflict	doorzichtig
afleveren	behoren (zou moeten)	(zich)	constant	dosis
aflezen	behoud van	bezit	constateren	draagkracht
afmeting	beïnvloeden	bezitten	contact	draaibaar
afronden	bekende (de)	bezitting	contant	driehoek
afscheiden	belang	bezorgen	controle	drijven
afsluiten	belasting	bieden (bod uitbrengen)	controleren	drogen
afsluiting	beleid	bij voorbaat	cultuur	dubbel
afspreken	belemmeren	bijbehorend		duidelijk maken
	belemmering			duwen

dwars	geboortecijfer	hechten	industrie	knal
eb	gebrek	hedendaags	informatie	knarsen
echo	gebruik	heelal	ingewandelen	kneden
echter	gebruik maken van	heen en weer	ingewikkeld	knobbel
economie	gebruikelijk	heersen (leider zijn)	ingrediënt	knop
een rol spelen	gedachte	hefboom	ingrijpen	koelte
een stuk of	gedeelte	helaas	inhoud	koers
eenheid	gedrag	helder	inhouden (betekenen)	koker
eenmaal	gedurende	hemellichaam	inhoudsopgave	kolom
eetbaar	gegeven	herhaaldelijk	initiatief	kolonie
effect	gegevens	herhalingsopgave	inkepen	komeet
eigenaar	gehalte	herhalingsstof	inkomen	komen aan
eigendom	geheel	herkennen (aan)	inkomsten	komend (komend jaar)
eigenschap	geheugen	hersenen	inkoop	komma
eindig	gekoeld	het geval zijn	inleiding	kompas
eindigen bij	geldbedrag	het mis hebben	inmiddels	koper
eindigen met	gelden voor	heup	innemen	kopie
eindpunt	gelijk aan	heuvel	innerlijk	koppelen
einstand	gelijkenis	hinder	inschakelen	korrel
eis	gelijkmatig	hitte	insect	korting
elektriciteit	gemeen (gemeen-	hoe ..., des te ...	inspannen (zich)	kosmonaut
element	schappelijk)	hoe ..., hoe ...	inspanning	kosmos
emigrant	gemeente	hoek	installeren	kracht
emigreren	gemengd	hoes	instantie	kreunen
energie	gemiddeld	hoeveelheid	instinct	krimpen
enerzijds	gemiddelde	hoewel	instorten	kringloop
enorm	geodriehoek	hogedrukgebied	intens	krom
enzovoort (enz.)	gepaard gaan met	holte	interessant	kruid
erachter komen	geraamte	hoofdstad	internationaal	kruisje
erf	geregeld	hoofdzaak	intussen	kudde
erbij	gescheiden	hoofdzakelijk	invloed	kunstmaan
erfelijk	geschikt	hoogstens	invloed hebben op	kust
ertussendoor	gesloten	hoogte	invoeren	kwalijk
ervaren	getijde	hoogteverschil	invoeren (het land in	kwalitatief
ervaring	getroffen zijn door	horde	brengen)	kwaliteit
etmaal	geur	horen bij	invullen	kwantiteit
even (getal)	geval	horen tot	inwendig	kwart
evenaar	gevoelig	horizon	inwoner	kwartaal
evenals	gewicht	horizontaal	inzien	kwestie
evenaren	gewoonlijk	houden aan (zich)	isolatie	
eveneens	gewoonte	huidig	isoleren	laatst
evenmin	gewricht	huishouden		laboratorium
eventueel	gezamenlijk	hulpmiddel	jaargetijde	laden
evenveel	gieten	huren	jaartal	lagedrukgebied
evenwicht	gif	huurder	jong (het)	landbouw
evenwijdig	giftig	hygiëne		landschap
exact	globaal		kaarsvet	langwerpig
exclusief	gloeien	ideaal	kaarsvlam	ledematen
exemplaar	gloeilamp	ijzel	kaart (land)	leer
experiment	godsdiens	illustratie	kamertemperatuur	leerachtig
explosie	goederen	immigrant	kanaal	leerboek
export	golf	immigratie	kas	leerstof
exporteren	graan	importeren	kassa	legenda
	graden	in aanraking met	kassabon	leger
fabrikant	grafiek	in de gaten	kenmerk	leiden (besturen)
factor	gram	in de loop der	kennismaken met	leiden tot
failliet	gratis	in de loop van	kern	leiding
feit	grens	in elkaar zitten	keus / keuze	lek
fel	grind	in het algemeen	kg. (kilogram)	lekken
fig. (figuur)	grif	in ieder geval	kiem	lening
fijnmazig	grofmazig	in staat zijn tot	kiesrecht	letterlijk
fokken	grondstof	in tegenstelling tot	kieuw	levenloos
formule	grondwet	in totaal	kiezen uit	levensduur
formulier	grootte	in verband met (i.v.m.)	kilometer	levenswijze
fornuis	grotendeels	in verbinding staan	klant	leveren
foutief	gum	(met)	klauw	lichaamsbouw
functie	gunnen	in vergelijking met	klei	lichaamsdeel
fungeren	gunstig	in volgorde van	klem	lichaamstemperatuur
		in werkelijkheid	klep	loep
gaan om	haak	in (de) plaats van	kleurloos	lonen
garanderen	haakje	(i.p.v.)	kleurstof	long
gaskraan	halen uit	inademen	kleven	loodrecht
gebergte	handel	indelen	kleverig	loods
gebeurtenis	handelaar	indelen in	klimaat	loon
gebied	handelen	indeling	kloof	lossen (schip)
gebit	handhaven	individueel	kloppingen (hart)	luchtbalon
	hanteren	indruk	km (kilometer)	luchtverontreiniging

lus	natekenen	ontploffing	overtollig	reclame
m (meter)	nationaliteit	ontslagen	overtreden (regel)	recreatie
m ² (vierkante meter)	natuur	ontstaan	overtrekken	redelijk
maat	nauwelijks	ontsteken	overvloed	redenering
maatregel	nauwkeurig	ontvangen	overzicht	reeds
machine	neerslag	ontvangen	overzichtelijk	reeks
machte	negatief	ontwerpen		regel
magazijn	negeren	ontwikkelen	pagina	regelen
magneet	nest	ontwikkelen (zich)	paragraaf	regeling
mankeren	nevel	ontwikkeling	parallel	regelmaat
mankeren aan	nihil	ontwikkelingsland	passen bij	regelmatig
mannelijk	niveau	onvoldoende	passer	regering
mannetje	nodig zijn	onvolledig	passief	rekening
markt	nogal	onvoorstelbaar	percentage	rekenmachine
massa	nogmaals	onzeker	perfectie	relatie
materiaal	noodzakelijk	oogst	periode	rente
matig	noordpool	oordeel	permanent	reptiel
maximaal	nota bene	oorspronkelijk	persen	reserve
mechanisch	noteren	oorzaak	persoonlijk	resteren
medewerker	nummers	op de vlucht gaan	piek	resultaat
meerdere	nut	/ zijn	plaatsen (begrijpen)	retour
meerkeuzevraag	nuttig	op temperatuur	plaatsvinden	revolutie
meest	oase	op zoek gaan	planeet	richting
meetellen	obstakel	opbouwen	plantaardig	rijk (het)
mengen	ocean	opbrengst	plas	risico
mengsel	officieel	opdrachtenboek	platteland	roeren
merendeel	omgeven door	openbaar	plusteken	romp
merk	omgeving	opgave	polder	ronduit
merken	omheen	opgebouwd zijn uit	politiek	rotten
met andere woorden	omhulsel	opgeven	pols	route
(m.a.w.)	omkeren	opgraven	polsen	rubriek
met behulp van	ommezijde	opklaren (weer)	pomp	ruiken
(m.b.v.)	omrekenen	opleiding	pompen	ruilen
met de klok mee	omschrijven	opleveren	poos	ruim
meten	omschrijving	oplossen	positie	ruimte
metoor	omstandigheden	oplossing	positief	ruimtelijk
methode	omtrek	oplossing (vloeistof)	praktijk	ruimtestation
microscop	omvang	opmerken	praktisch	ruimtevaart
microscopisch	omwisselen	opmerking	prikkel	ruim
middelpunt	omzetten in	oppervlak	prikkelend	salaris
middendoor	onafhankelijk	oppervlakte	privé	samengesteld
migrant	onbeweeglijk	opslaan	pro	samenhangen met
milieu	onder andere (o.a.)	opslagpercentage	procent	samenleving
minimaal	onderbreken	opstand	proces	samenstellen
minnetjes	onderdeel	opstijgen	producent	samentrekken (zich)
minst	onderdempelen	optelling	produceren	samenvatten
minstens	onderdrukken	optelstreep	product	samenvatting
minteken	onderling	optreden	product (rekenen)	sap
minuscuul	ondermeer	opvangen (iemand)	productie	satelliet
misverstand	onderscheid	opvatting	proef	schaal
mm (millimeter)	onderscheiden (zich)	opzuigen	proef	schaal (van een kaart)
model	onderscheiden (iets)	orde	proefwerk	schaars
moelijkheid	van iets)	ordenen	profiteren	schade
mogelijkheid	onderstaand	ordering	profiteren	schadelijk
monteren	ondersteboven	orgaan	prompt	schadeloos stellen
motief	ondersteunen	organisatie	prooi	schakelaar
multiculturele samenleving	ondervelden in	orkaan	provincie	schakelen
	ondervinden	over het algemeen	publiek	schatten
	onderzoek	overblijfsel	puin	schedel
	onderzoeken	overblijven	punt (plaats)	scheiden
	ondoorzichtig	overbodig		schematisch
	oneindig	overbrengen	raad (college)	schepping
	oneven	overdragen	raadplegen	schetsen
	ongeschied	overeenkomen met	ramp	scheuren
	onjuist	overeenkomst	rangschikken	schikken
	onkosten	overheersen	reactie	schimmel
	onmiddellijk	overheid	reageren	schipbreuk
	onmogelijk	overhouden	realiseren (zich)	schok
	onnauwkeurig	overig	realistisch	schotel
	onnodig	overleggen	rechtbank	schrappen
	onregelmatig	overlijden	rechten en plichten	schrijven als
	ontbreken	overnemen	rechter (rechtspraak)	schroef
	ontdekken	overschot	rechthoek	schuingedrukt
	ontelbaar	overschrijven	rechthoekig	schuld
	onthouden	overslaan	rechtstreeks	schuld (afbetalen)
	ontmoeting	overstroming	rechtvaardig	score

serie	summier	tot stand komen	variëren	verschrompelen
service	symbool	totaal	vaste lasten	verschuiven
sfeer	systeem	trachten	vastgroeien	verslaving
signaal	systematisch	transport	vastlopen	verslijten
situatie		trede	vaststellen	versmelten
skelet	tabel	trekken (reizen)	vat	versnellen
slaaf	talent	tribune	veer	verspreiden
slachtoffer	te koop	trilling	veeteelt	verspreiding
sluis	te maken hebben met	troebel	veld	verstaan onder
smelten	te maken krijgen met	tuinbouw	verantwoordelijk	versterken
snelheid	techniek	tussen haakjes	verband (tussen / met)	verstopt
snijden (elkaar)	technisch	tussenstand	verbinden	vertakken (zich)
snouer	tegelijkertijd	tussenstap	verbinden met	vertegenwoordigen
sober	tegen de klok in	Tweede Kamer	verbinding	verteren
sociaal-maatschap- pelijk	tegengesteld	type	verboden	verticaal
spaargeld	tegenhouden	uit elkaar houden	verbonden (met)	vertonen
spanning	tegenkomen	uitademen	verbouwen	vertragen
sparen	tegenover	uitbreiden	verbranding	vervangen door
speeksel	tegenovergestelde	uitbreiden	verbreken	vervoer
spiegelbeeld	tegenstelling	uitdrogen	verbruik	vervoeren
spier	tegenvallen	uitdrukken	verbruiken	vervoermiddel
spierkracht	tegenvaller	uitdrukking	verdampen	vervolg
splitsen	tegoed	uiteen	verdelen	vervolgen
splitsing	teken	uiteinde	verdelen in	vervullen
spoelen	tekort	uiteinde	verdelen over	vervuilen
sponsachtig	tekortkomen	uiteindelijk	verdeler	verwaarlozen
spreiden	telescoop	uiterlijk	verdijking	verwachting
spreken van	telkens	uiterst	verdrogen	verwarren (met)
spuiten	ten aanzien van	uitgaan van	verduistering	verwerken
staaf	ten behoeve van	uitgave	verdunnen	verwerven
staal	ten gunste van	uitgebloeid	vereenvoudigen	verwijderen
stabiel	ten koste van	uitgebreid	vereniging	verwisselen
stadium	ten opzichte van	uitgestrekt	vergelijken	verzamen
stam	(t.o.v.)	uitgestrekt	vergelijken (met)	verzameling
stand	tenminste	uitgeven	vergelijking	verzekeren
standpunt	ter grootte van	uitgroeien tot	vergrijzing	verzekeren (zich)
star	ter waarde van	uitkering	vergroting	verzekering
steel	terecht komen	uitkomst	verhogen	verzenden
steenkool	term	uitleg	verhinderen	verzinnen
steil	terug ontvangen	uitlenen	verhitten	verzoeken
stek	terugbetalen	uitlopen	verhogen	vestigen
stekel	terugbetaling	uitrekenen	verhoging	vestigen (zich)
stel	tevens	uitrekken	verhouding	viervoet
stemmen	tevoorschijn komen	uitschakelen	verhuren	vlak (het)
stempel	tevoren	uitslag	verkiezingen	vlies
stengel	thema	uitsluitend	verklaren	vloed
sterfecijfer	theorie	uitsluitend	verklaren	vloeibaar
sterrenhemel	thermometer	uitstellen	verkleinen	vloeistof
sterrenkijker	tijdbalk	uitsterven	verkleining	vluhteling
sterrenkunde	tijdelijk	uitstippelen	verkleuren	vocht
steunen	tijdens	uitvinden	verkoop	vochtigheid
stevigheid	tijdstip	uitvinding	verkoper	voeden
stichten	tl-buis	uitvoeren	verlagen	voeden (zich)
stijgen	toekomst	uitvoerig	verlengen	voeding
stijging	toelaten	uitwendig	verlichten	voeren naar
stijl	toelichten	uitwerken	verlies	voldoen
stimuleren	toelichting	uitwerking	verlopen	voldoen aan
stippellijn	toename	uitzenden	vermeederen met	volgen op
stipt	toenemen	uitzetten	vermeiden	volgen uit
stofje	toepassen	uitzicht	vermengen	volk
stollen	toepassing	uitzoeken	vermenigvuldigen met	volkomen
stomp	toerisme	uitzondering	vermenigvuldiging	volle maan
stoom	toestaan	uurwerk	vermijden	volledig
storend	toestand	vacht	vermindere	voltoeien
storing	toestand (staat)	vallende ster	veronderstellen	volume
storten	toestel	van belang zijn	veroordelen	vonk
straat	toestemmen	van buiten kennen	veroorzaken	voorbereiden
strak	toestemming	van heinde en verre	verplaatsen	voorbereiden op (zich)
streek (gebied)	toets	van invloed zijn op	verplicht	voordeel
streven naar	toetsen	van te voren	verplichten	voordelig
stromen	toeval	van toepassing zijn	verplichting	voordien
stroming	toevoegen	vandaar	verrichten	voorkomen
stroom	toevoegen (aan)	vanwaar	verschaffen	voorlopig
succes	tonen	vanwege	verschijnen	voornamelijk
suggereren	toon	vanzelfsprekend	verschijnen	voorraad
sukkelen	top		verschillen	voorspellen
	topografie			

voorstellen
voorstellen (zich)
voortaan
voortbewegen (zich)
voortbeweging
voortdurend
voortplanten (zich)
voortplanting
voortzetten
voorwaarde
voorwerp
voorzien
voorzien van
voorzieningen
vorderen
vordering
vorm
vormen (zich)
vorst
vorst / vorstin
vracht
vrijheid
vrijkomen
vrijwel

vrouwelijk
vrouwje
vrucht
vruchtbaar
vulkaan
vullen (met)

waard
waarde
waarden
waarnemen
waarneming
waarschijnlijk
waren (de)
wat betreft
waterdamp
waterdruppel
waterleiding
watje
weegschaal
weerbericht
weergeven
weerkaatsen
wegen

wegens
weghalen
weglaten
wegschieten
wegstromen
wegzetten
welvaart
welzijn
werlddeel
werkblad
werkboek
werkelijk
werkelijkheid
werkgever
werking
werkstuk
werkweek
westelijk
wet
wezen
wijk
wijten aan
wijze
wijzer

wijzigen
wijziging
wild (het)
willekeurig
windrichting
winkelbediende
winkelier
winkelpersoneel
wisselen
woestijn
wond
woonwijk
worm
wrijven

zaad
zaaien
zaken doen
zakenman
zakgeld
zekerheid
zeldzaam
zelfstandig
zenden

zichtbaar
zijde
zinken
zo ... mogelijk
zogen
zonlicht
zonne-energie
zonnestelsel
zonnestraal
zonnewarmte
zonodig
zoogdier
zorgen (voor)
zorgvuldig
zuidelijk
zuidpool
zuigen
zuiver
zuiveren
zuurstof
zwak
zweven

Bijlage 3. Basislijst Schooltaalwoorden vmbo per vak

algemene schooltaalwoorden

aanbieden	doel	in volgorde van	over het algemeen	toevoegen (aan)
aandachtig	doelstelling	kennismaken met	overhouden	tonen
aan de weet komen	doordat	keus / keuze	overig	totaal
aangezien	doorgaan	kilometer	overleggen	type
aannemen (veronderstellen)	doorlezen	klem	overnemen	uitbreiden
aantekening	door middel van (d.m.v.)	komen aan	overschrijven	uitdrukken
aantonen	doorwerken	komend (komend jaar)	pagina	uitdrukking
aantreffen	drogen	laatst	passen bij	uiteindelijk
aanvankelijk	duidelijk maken	leerboek	passief	uitgebreid
aanwezig	duwen	leerstof	permanent	uitrekenen
aanwijzing	dwars	leiden tot	persoonlijk	uitsluiten
achterblijven	echter	letterlijk	plaatsen (begrijpen)	uitsluitend
actie	eenmaal	maatregel	praktijk	uitzoeken
actief	een rol spelen	matig	praktisch	van belang zijn
adviseren	eindigen bij	meerdere	product (rekenen)	van buiten kennen
afb. (afbeelding)	eindigen met	meest	proefwerk	vandaar
afgeven	enorm	meetellen	raad (college)	vanwege
afhankelijk zijn van	enzovoort (enz.)	merken	reageren	verantwoordelijk
afkorting	erachter komen	minnetjes	rechter (rechtspraak)	verband (tussen / met)
afsluiten	ervaren	minst	rechtshoekig	verbinding
afspreken	evenals	minstens	rechtstreeks	verboden
afvragen (zich)	eveneens	mogelijkheid	redenering	verbonden (met)
afwisselen	eventueel	mogelijkheid	reeds	verdelen
afzonderlijk	fel	motief	regel	vergelijken (met)
algemeen	gaan om	naald	regelen	vergroten
alleen maar	garanderen	nadat	regelmaat	verhinderen
alsof	gebeurtenis	nadeel	ronduit	verklaren
behoefte hebben aan	gebruik	naderen	ruim	verklaring
behoren (zou moeten)	gebruik maken van	nagaan	ruw	veroorzaken
behoren (bij / tot)	gedachte	nauwelijks	samenvatten	verplaatsen
bekende (de)	gedurende	nauwkeurig	samenvatting	verplicht
belang	geheugen	negeren	scheiden	verrichten
benodigde	geregeld	nodig zijn	schetsen	verschijnen
benoemen	geschikt	nogal	scheuren	verschuiven
beredeneren	gesloten	noodzakelijk	schotel	vertonen
bereiken	geval	nota bene	schrijven als	vervolg
beschrijven	gewicht	noteren	schroef	verwachting
beslist	gewoonlijk	nut	situatie	verwarren (met)
bespreken	gewoonte	officieel	snelheid	verwerken
bestaan uit	gum	omheen	spreken van	verwisselen
bevestigen	gunstig	omkeren	standpunt	verzamelen
bevinden (zich)	haak	ommezijde	steunen	verzinnen
bewering	halen uit	onafhankelijk	stijl	verzoeken
bezighouden met (zich)	hanteren	onder andere (o.a.)	strak	vierhoek
bezitten	heen en weer	onderdeel	streven naar	volgen op
bladzij	helaas	onderscheiden (zich)	succes	volgen uit
blijk geven van	herkennen (aan)	onderstaand	techniek	voorbereiden op (zich)
blijkbaar	het geval zijn	ondersteboven	technisch	voordeel
blijken (uit)	hoe ..., hoe ...	ondersteunen	tegelijktijd	voorkomen
blok	hoewel	ongeschikt	tegenkomen	voorlopig
bovenstaand	hoofdzaak	onjuist	tegenover	voornamelijk
breuk (getal)	horen tot	onmiddellijk	tegenstelling	voorspellen
bruikbaar	in (de) plaats van (i.p.v.)	onmogelijk	telkens	voorstellen
centraal	indelen	onnodig	te maken hebben met	voorstellen (zich)
communicatie	in de loop van	onregelmatig	te maken krijgen met	voortaan
communiceren	in de loop der	ontbreken	ten aanzien van	voortdurend
compleet	indruk	onthouden	ten behoeve van	voorzien
contact	informatie	onzeker	tenminste	vrijwel
dankzij	in het algemeen	opbouwen	terecht komen	wat betreft
datgene	inhoudsopgave	opdrachtenboek	tevens	weergeven
deksel	in ieder geval	openbaar	tevoorschijn komen	wegschieten
denken om	inmiddels	opgeven	tevoren	wegzetten
dienen	in staat zijn tot	oplossen	tijdelijk	werkblad
dienen als	interessant	opmerken	tijdens	werkelijk
dienen voor	internationaal	opmerking	tijdstip	werkelijkheid
direct	tussen	optreden	toekomst	werkstuk
	in verband met (i.v.m.)	opvangen (iemand)	toelichten	wijze
	invloed	op zoek gaan	toelichting	wijziging
	invloed hebben op	orde	toestaan	wisselen
		overblijven	toestemming	zekerheid
			toets	zo ... mogelijk

zorgen (voor)
zorgvuldig

biologie

aanleiding
aanpassen (zich)
achtereenvolgens
ademhaling
afdeling
afhangen van
afkomstig
afscheiden
afval
allesbehalve
als het ware
amfibie
bacterie
bedekken
bederven
behaard
behandeling
beheersing
beïnvloeden
belemmering
benodigdheden
bescherming
beschikbaar
beschouwen
besmettelijk
bevruchten
beweeglijk
bijbehorend
bloedsomloop
bloedvat
borst
bot
broeden
cel
darmen
delen (zich)
deling
dierenrijk
dierlijk
diersoort
deugen
dieet
divers
dodelijk
doorgeven
doorheen
doorlaten
eetbaar
erfelijk
fijnmazig
fokken
fornuis
gebit
gedrag
geraamte
gevoelig
gewricht
gieten
gif
giftig
graan
grofmazig
helder
hersenen
heup
hitte
holte
hygiëne
in aanraking met
inademen
in de gaten
indelen in
in elkaar zitten

ingewanden
ingrijpen
initiatief
inkepen
innemen
innerlijk
insect
inspanning
instinct
isoleren
inspannen (zich)
invullen
inwendig
jong (het)
kenmerk
kiem
kieuw
klauw
klep
kleurstof
kleven
kleverig
kloppingen (hart)
knarsen
kneden
knobbel
knop
kracht
kreunen
kruid
kudde
kwallig
kwestie
langwerpig
ledematen
leer
leerachtig
levenswijze
lichaamsbouw
lichaamsdeel
long
maag
mannelijk
mannelijk
microscop
natekenen
nest
nuttig
omgeven door
omzetten in
onbeweeglijk
ondermeer
onderverdelen in
onnauwkeurig
ontsteken
ontwikkelen (zich)
onvolledig
onvoorstelbaar
oordeel
oorzaak
oplossing (vloeistof)
opslaan
ordening
orgaan
overblijfsel
overbrengen
overdragen
overeenkomen met
overlijden
overtollig
plaatsvinden
plantaardig
pompen
prikkel
prikkelend
proces
proef
prompt

prooi
redelijk
reptiel
romp
rotten
samengesteld
sap
schedel
schepping
schimmel
skelet
sober
speeksel
sponsachtig
spuiten
stadium
stam
steel
stek
stekel
stengel
stevigheid
stomp
suggereren
thema
theorie
thermometer
toevoegen
transport
troebel
uitdrogen
uiterlijk
uiterst
uitgebleeid
uitgroeien tot
uitlopen
uitsteeksel
uitsterven
uitwendig
vacht
van invloed zijn op
van te voren
vanwaar
vastgroeien
verbruiken
verdampen
verdikking
verdrogen
verkleuren
vermijden
veronderstellen
verschaffen
verschrompelen
versmelten
verspreiding
verstopt
vertakken (zich)
verteren
vervoer
vervormen
verzameling
vlies
voeden
voeden (zich)
voeding
voldoen aan
volkomen
volledig
voordien
voorraad
voortbewegen (zich)
voortbeweging
voortplanten (zich)
voortplanting
voorzien van
vorm
vormen (zich)
vrijkomen

vrouwelijk
vrouwje
vrucht
vullen (met)
waarnemen
waarneming
wegens
wezen
wijten aan
wild (het)
word
worm
zaad
zaaien
zeldzaam
zogen
zonodig
zoogdier
zuiveren
zuurstof
zwak

mens & maatschappij

aanleggen (maken)
aansporen
aardbeving
aardbol
achtergrond
activiteit
afgezien van
afvoer
afvoeren
akkerbouw
arbeidsmigrant
armoede
asielzoeker
astronaut
atlas
atmosfeer (dampkring)
auteur
bedreigen
behoud van
beleid
belemmeren
beletten
bereid zijn
bereikbaar
beroep
beschafnd
besturen
betaald werk
bevolking
bevrijden
bewolkt
bewust
bewustzijn
bodem
branding
breuk (kapot)
bron (water)
budget
burger
centrum
concurrerend
conflict
cultuur
dal
dampkring
deelnemen aan
desnoods
dijk
draagkracht
eb
eigenaar
eis
emigreren

evenaar
exporteren
export
failliet
feit
gebergte
gebied
geboortecijfer
gebruikelijk
gegevens
gelijkenis
gemeen (gemeen-
schappelijk)
gemeente
getijde
getroffen zijn door
godsdienst
grens
grind
grondstof
grondwet
hedendaags
heelal
heersen (leider zijn)
hemellichaam
heuvel
hogedrukgebied
hoofdstad
horizon
houden aan (zich)
huidig
huishouden
ijzel
immigratie
industrie
instantie
invoeren (het land
inbrengen)
inwoner
jaargetijde
jaartal
kaart (land)
kanaal
kiesrecht
klei
klimaat
kloof
koers
kolonie
komeet
kosmonaut
kosmos
kunstmaan
kust
kwaliteit
laden
lagedrukgebied
landbouw
landschap
legenda
leider (besturen)
loods
lossen (schip)
luchtverontreiniging
maansverduistering
machine
macht
merk
meteoor
migrant
milieu
multiculturele samen-
leving
nationaliteit
natuur
neerslag
nevel

oase	trekken (reizen)	bedrijf	kas	term
oceaan	tribune	begroting	kassa	terugbetalen
omstandigheden	tuinbouw	behoefte	kassabon	terugbetaling
onderzoeken	Tweede Kamer	belasting	kg. (kilogram)	terug ontvangen
ontdekken	uitkering	belonen	klant	ter waarde van
ontslagen	uitzicht	beloning	kopie	toestemmen
ontstaan	vallende ster	benoeming (functie)	korting	trachten
ontwikkeling	van heinde en verre	beperken	kwalitatief	uitbetalen
ontwikkelingsland	vastlopen	bepert	kwantiteit	uitgave
oogst	vaste lasten	besteden aan	kwartaal	uitgeven
op de vlucht gaan	veeteelt	bestellen	lening	uitlenen
/ zijn	verbouwen	bestemd zijn voor	levensduur	uitstellen
opgraven	verbreken	bestemming	lonen	uitvoeren
opklaren (weer)	verduistering	betaling	loon	uitwerken
opstand	vergrijzing	betreffen	magazijn	van toepassing zijn
orkaan	verhelpen	betrekkelijk	markt	variëren
overheersen	verkiezingen	betrekking hebben op	massa	verbruik
overheid	verlopen	bewijs	medewerker	verdelen over
overstroming	verslaving	bezit	model	vereninging
overtreden (regel)	verspreiden	bezitting	nadelig	verhogen
overloed	versterken	bezorgen	omrekenen	verhoging
periode	vertegenwoordigen	bieden (bod uitbrengen)	omschrijving	verkoop
planeet	vervoeren	bij voorbaat	omwisselen	verkoper
plattegrond	vervolgen	binnenlands	onderling	verlies
platteland	vervuilen	bon	ontmoeting	vermelden
polder	vloed	bondig	onkosten	vermenigvuldigen met
politiek	vluchteling	buigen	ontvangen	verplichten
product	volk	cheque	ontvangst	verplichting
profiteren	volle maan	contant	ontwikkelen	verschijnsel
provincie	voorzieningen	daling	opbrengst	verslijten
punt (plaats)	vorst / vorstin	definitief	opleiding	vervoermiddel
ramp	vrijheid	dergelijk	opslagpercentage	verwaarlozen
realistisch	vruchtbaar	doorsnee	optelling	verwerven
rechtbank	vulkaan	economie	optelstreep	verzekeren
rechten en plichten	welzijn	emigrant	organisatie	verzekeren (zich)
rechtvaardig	werelddeel	eigendom	overeenkomst	verzekering
recreatie	westelijk	ertussendoor	overzichtelijk	verzenden
reeks	wet	ervaring	privé	vestigen
regeling	wijk	exact	pro	voldoen
regering	windrichting	exclusief	producent	voltoeien
revolutie	woestijn	exemplaar	produceren	voorbereiden
richting	woonwijk	exporteren	productie	voordelig
rijk (het)	vestiging (zich)	fabrikant	profiteren	voortzetten
route	zonnestelsel	factor	publiek	voorwaarde
ruimtestation	zuidelijk	formule	puin	vorderen
ruimtevaart	economie	formulier	realiseren (zich)	vordering
samenleving	aanbieding	foutief	reclame	vracht
satelliet	aanbod	gebrek	rekening	waard
schaal (van een kaart)	aanhoudend	geldbedrag	rente	waarderen
schipbreuk	aanleg	gelden voor	reserve	waarschijnlijk
schuld (afbetalen)	aanpassen	gemiddelde	resteren	waren (de)
sfeer	aanschaf	gepaard gaan met	retour	weegschaal
slaaf	aanschaffen	gezamenlijk	risico	wegen
slachtoffer	aanvullen	goederen	ruilen	welvaart
sluis	aanzienlijk	gram	salaris	werkgever
sociaal-maatschappelijk	abonnement	gratis	samenhangen met	werkweek
sparen	administratie	gunnen	samenstellen	winkelbediende
steenkool	advertentie	handel	schaars	winkelier
steil	advies	handelaar	schade	winkelpersoneel
stemmen	afbakenen	handelen	schadelijk	zaken doen
sterftecijfer	afleveren	hinder	schadeloos stellen	zakenman
sterrenhemel	afsluiting	hoogstens	schikken	zakgeld
sterrenkijker	ambacht	huren	schuld	zelfstandig
sterrenkunde	anti	huurder	service	zenden
stichten	arbeid	ideaal	spaargeld	wiskunde
stimuleren	arbeidsmarkt	illustratie	splitsing	aanbrengen
streek (gebied)	artikel	immigrant	stempel	aankruisen
stroming	automatiseren	importeren	stijging	aansluiten
sukkelop	bankbiljet	individu	storten	afbreken
telescoop	bankrekening	inkomen	systeem	afkorten
ten koste van	basis	inkomsten	talent	afleiden
tijdbalk	bedrag	inkoop	tegenvaller	afmeting
toerisme	bedragen	in tegenstelling tot	tegoed	afronden
toestand (staat)	bedreiging	instorten	te koop	afreksom
top		invoeren (het land in brengen)	tekort	afwezig
topografie		inzien	tekortkomen	afwijking
trede			ten gunste van	
			ter grootte van	

afwisselend	hoeveelheid	regelmatig	verticaal	elektriciteit
als volgt	hoogte	rekenmachine	vervangen door	element
alvorens	horde	relatie	vervolgens	energie
amper	horen bij	resultaat	verwijderen	etmaal
beginpunt	horizontaal	rubriek	viak (het)	evenwicht
begrip	ingewikkeld	ruimte	voorwerp	experiment
behoorlijk	inhoud	schatten	weghalen	explosie
beoordelen	inhouden (betekenen)	schematisch	weglaten	formulier
berekenen	in totaal	schrappen	werkbboek	functie
berekening	in vergelijking met	schuingedrukt	willekeurig	fungeren
bereik	in werkelijkheid	score	wijzigen	gaskraan
beschikken over	kiezen uit	serie	zijde	gehalte
beschrijving	kolom	snijden (elkaar)	natuurkunde	gekoeld
beslissen	komma	spiegelbeeld	aan de kook brengen	gelijkmatig
besteden	krom	splitsen	aansluiting	gemengd
bewijzen	kruisje	spreiden	aardgas	geur
bezetten	kwart	stand	aardolie	globaal
bijhouden	m (meter)	star	aardoppervlak	gloeien
bijstellen	m ² (vierkante meter)	stel	afdekken	gloeilamp
bol	maal	stippellijn	afkoelen	golf
bovenaanzicht	maat	stipt	afleggen (afstand)	graden
bovenzijde	mankeren aan	storend	aflezen	handhaven
bovenal	maximaal	summier	afstellen	hefboom
breedte	meerkeuzevraag	symbool	afstoten	het mis hebben
circa (ca.)	met behulp van	systematisch	alcohol	herhaaldelijk
cirkel	(m.b.v.)	tabel	aquarium	hitte
cm (centimeter)	met de klok mee	tegen de klok in	as	hoes
combinatie	meten	tegengesteld	balans	hoofdzakelijk
combineren	methode	tegenovergestelde	batterij	hoogteverschil
compensatie	middelpunt	tegenhouden	bepalen	hulpmiddel
conclusie	middendoor	tegenvallen	beschermen	indeling
conclusie trekken	mm (millimeter)	teken	besparen	ingrediënt
controle	minimaal	ten opzichte van	beton	inleiding
controleren	minteken	(t.o.v.)	bevatten	inschakelen
dat wil zeggen (d.w.z.)	misverstand	toelaten	beweegbaar	installeren
deelbaar zijn (door)	naar aanleiding van	toenemen	beweging	intens
delen door	(n.a.v.)	toepassen	bliksem	in verbinding staan
deler	naarmate	toetsen	blussen	(met)
detail	naar verhouding	toevallig	boomstam	isolatie
diepte	nameten	tot stand komen	botsing	kaarsvet
dikte	negatief	tussen haakjes	brandbaar	kaarsvlam
doorlopen	nogmaals	tussenstand	brandstof	kamertemperatuur
doormidden	nummers	tussenstap	bron (oorsprong)	kern
doorslag geven	omschrijven	uit elkaar houden	buis	kleurloos
doorsnijden	omtrek	uiteen	cilinder	km (kilometer)
driehoek	omvang	uiteinde	cm ² (vierkante centimeter)	knal
dubbel	onderbreken	uitgaan van	cm ³ (kubieke centimeter)	koelte
eigenschap	onderscheid	uitkomen op	constant	kompas
eindig	onderscheiden (iets van iets)	uitkomst	constateren	koker
eindpunt	oneindig	uitleg	dalen	koper
eindstand	oneven	uitslag	damp	koppelen
enerzijds	ontelbaar	uitstippelen	decimaal	korrel
erf	ontwerpen	uitvoerig	deeltje	krampen
erbij	onvoldoende	uitwerking	definitie	kringloop
even (getal)	opgave	uitzondering	demonteren	laboratorium
evenaren	opleveren	uurwerk	diagonaal	leiding
evenmin	oplossing	vanzelfsprekend	dierlijk	lek
evenveel	opmeten	vaststellen	dm (decimeter)	lekken
evenwijdig	ordenen	verbinden	documentatie	levenloos
fig. (figuur)	overbodig	verbinden met	dompelen	leveren
gedeelte	overschot	verdelen in	doorbuigen	lichaamstemperatuur
gegeven	overslaan	verdeling	doornemen	loodrecht
geheel	overtrekken	vereenvoudigen	doorsnede	lus
gelijk aan	overzicht	vergelijken	doorzichtig	luchtballon
geodriehoek	overzichtelijk	vergroting	dosis	maatbeker
gemiddeld	paragraaf	verhuren	draaibaar	magneet
gescheiden	passer	verkleinen	echo	mankeren
grafiek	percentage	verkleining	eenheid	massa
grof	plusteken	verlagen	een stuk of	mechanisch
grootte	positie	verlengen	effect	mengen
grotendeels	positief	vermeerderen met		mengsel
haakje	procent	vermenigvuldiging		merendeel
hechten	product	verminderen		met andere woorden
herhalingsopgave	raadplegen	veroorzaken		(m.a.w.)
herhalingsstof	rangschikken	verstaan onder		microscopisch
hoe ..., des te ...	rechthoek	verschillen		minuscuul
hoek				

monteren
naburig
nagenoeg
nihil
niveau
noordpool
obstakel
omgeving
omhulsel
onderdrukken
onderdopen
ondervinden
onderzoek
ondoorzichtig
ontploffing
oorspronkelijk
opgebouwd zijn uit
oppervlak
oppervlakte
opstijgen
op temperatuur
opvatting
opzuigen
parallel

perfectie
persen
piek
pols
polsen
plas
pomp
poos
proef
reactie
roeren
ruiken
ruimtelijk
samentrekken (zich)
schaal
schakelaar
schakelen
schok
signaal
smelten
snoer
spanning
spier
spierkracht

spoelen
staaf
staal
stabiel
stijgen
stofje
stollen
stoom
storing
straal
stromen
stroom
tl-buis
toename
toepassing
toestand
toestel
toon
trilling
uitademen
uit elkaar houden
uitrekken
uitschakelen
uitvinden

uitvinding
uitzenden
uitzetten
vanzelsprekend
vat
veer
veld
verbranding
verdunnen
verhitten
verhouding
verlichten
vermengen
versnellen
vertragen
vloeibaar
vloeistof
vocht
vochtigheid
voeren naar
volume
vonk
vorst
waarde

waterdamp
waterdruppel
waterleiding
watje
weerbericht
weerkaatsen
wegstromen
werking
wijzer
wrijven
zichtbaar
zinken
zonlicht
zonne-energie
zonnestraal
zonnewarmte
zuidpool
zuigen
zuiver
zweven